

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Στοιχεία οικονομικής ιστορίας

ι. Το διδάρι (vivarium)

Η παλαιότερη διαθέσιμη αναφορά στην οικονομική ιστορία της Αγουλινίτσας –ως κοινότητας και έμμεσα ως ομώνυμης λίμνης– υπάρχει, όπως προαναφέρθηκε, στο κατάστιχο της Οθωμανικής διοίκησης του 1461/1463. Το τιμαριωτικό εισόδημα που αντιστοιχεί στην Αγουλινίτσα ανέρχεται σε 4.805 akce (άσπρα), προερχόμενο κυρίως από δικαίωμα αλιείας στη λίμνη, που είχε παραχωρηθεί ως χάσι (hassa) στον τότε τιμαριώτη. Το χωριό Αγουλινίτσα (με τρεις οικογένειες-φορολογικές μονάδες) δίνει μόνον 305 άσπρα.¹ Σύμφωνα με τις δενετικές απογραφές του Corner το 1689 και του Grigani το 1700, η Αγουλινίτσα ανήκει στο Territorio του Φαναριού με πληθυσμό, αντίστοιχα, 177 και 194 κατοίκους.

Στα 1780 οι περιηγητές Foucherot και Fauvel επισκέπτονται την περιοχή και περνούν δίπλα στην, όπως την αποκαλούν, Agounitza. Το χωριό βρίσκεται, αναφέρουν οι περιηγητές, κοντά σ' ένα ιχθυοτροφείο εκμισθωμένο σε Έλληνες μοναχούς του τάγματος του Αγίου Βασιλείου που αποδίδει στους Τούρκους 500 πιάστρα (χειρ. 1780/132).

Κατά το ταξίδι του στην Ηλεία το Φεβρουάριο του 1805, ο William Leake θα αναφερθεί στις φορολογικές επιβαρύνσεις της υπόδουλης περιοχής και μεταξύ αυτών στις προσόδους γενικά από το "Διδάρι του Ρουφιά".² Την ίδια εποχή ο Rouquerville, κατά το πρώτο του ταξίδι στην περιοχή, θα εντυπωσιασθεί από την αλυσίδα των αλυκών και λιμνοθαλάσσων, κατά μήκος της παραλίας της Ήλιδας, και από τον πλούτο των ψαριών τους. Θα υπογραμμίσει δε ιδιαίτερα το ότι στην εν λόγω παραλία η αλιεία ήταν αντικείμενο κερδοσκοπίας.³

1. Βλ. Β. Παναγιωτόπουλος (1985, ό.π., σ. 221).

2. Διδάρι = a corruption of the Latin word vivarium (παραφθορά της λατινικής λέξης vivarium = ιχθυοτροφείο), W. Leake (1830, σ. 51).

3. Πουκεδών (1980, σσ. 42, 376).

Στη “μαγευτική κοιλάδα της Αγουλινίτσας”, όπως την αποκαλεί, και στην εν γένει, δίπλα στον Αλφειό, εύφορη γη θαύμαζε κανείς “το χώμα παχύ και αφράτο”, σαν να επρόκειτο για κανένα μεγάλο, τεράστιο μπουστάνι.⁴ Στο επόμενο ταξίδι του, δέκα χρόνια αργότερα, καταγράφει στην Αγουλινίτσα 200 οικογένειες.⁵ Εκπλησσεται αυτή τη φορά από τα έσοδα των ιχθυοτροφείων της Αγουλινίτσας. Έτσι, ενώ τον καιρό του Chandler –Άγγλου περιηγητού στην περιοχή γύρω στα 1766– το εισόδημά τους ενοικιάζετο στην τιμή των 500 πιάστρων, είχε ανέδει –την εποχή της δεύτερης αυτής επίσκεψής του– στην εκπληκτική τιμή των 60 bourses ή τριάντα χιλιάδων πιάστρων. Αυτό το ποσό, εάν προστεθεί στο εισόδημα των δασμοτελωνείων του Αλφειού, δίδει στο Βοϊδόδα της Ήλιδας 200 bourses ή εκατό χιλιάδες πιάστρα, που ισοδυναμούν σχεδόν με εκατό χιλιάδες γαλλικά φράγκα.⁶

α. Ιδιώτης ενοικιαστής

Με τον οθωνικό νόμο της 23/3/1839 “περί πενταετούς ενοικιάσεως των ιχθυοτροφείων, θυννείων, ιχθυοτρόφων ποταμών κ.τ.λ.”, η κρατικοποιηθείσα Αγουλινίτσα εισέρχεται σε νέα φάση της ιστορίας της. Στη νομική και επίσημη οικονομική γλώσσα δεν θα είναι ούτε λίμνη ούτε λιμνοθάλασσα. Θα είναι απλά ιχθυοτροφείο το οποίο έως το χρόνο της αποξήρανσής του θα εκτίθεται, προς μίσθωση, μέσω διακηρύξεων του Οικονομικού Εφόρου της Ολυμπίας στην αρχή και των Κρεστένων αργότερα (από τη δεκαετία του 1930), με πλειοδοτικές δημοπρασίες και με δάση, εν πρώτοις, τον προαναφερθέντα νόμο. Τα άρθρα του τελευταίου μάς εισάγουν, άλλοτε έκδηλα, άλλοτε υπαινικτικά, στον κόσμο της λίμνης, στο φυσικό της πλούτο, ως πεδίου καθημερινού μόχθου και ποκίλων κατά εποχές αντιθέσεων και διαπραγματεύσεων. Θα αναφερθούμε ενδεικτικά σε ορισμένα σημεία του νόμου, εκ των οποίων ορισμένα θα είναι οιοιδήποτε διαπραγματευτικά αντικείμενα, έως την τελευταία ώρα της αποξήρανσής της λίμνης.

Σύμφωνα με το άρθρο 5: Ο ενοικιαστής παραλαμβάνει υπό την εξουσίαν του, ευθύς μετά την έγκριση της δημοπρασίας, το ενοικιαζόμενο ιχθυοτροφείο με όλη την ενυπάρχουσα ύλη (οικισμούς, κλεισιές - καλαμωτή, φραγμούς κ.τ.λ.). Καθ’ όλη τη διάρκεια της πενταετούς ενοικίασης έχει την αποκλειστική χρήση και διάθεση αυτού.

Παραθέτουμε το άρθρο 6 ως έχει: “Απαγορεύεται αυστηρώς η άνευ αδείας του ενοικιαστού αλίευσις, εντός των ιχθυοτροφείων κ.τ.λ. και εκτός αυτών μέχρι βολής τυφεκίου λογιζομένης μέχρι διακοσίων Βασ. Πήχεων. Εάν τις φω-

4. Πουκεβίλ (ό.π., σ. 142).

5. Και στον Πύργο 1.000 οικογένειες.

6. Rouqueville (1827, σ. 394).

ραθή ή συλληφθή αλιεύων, εντός της ως ανωτέρω προσδιορισθείσης αποστάσεως, η πράξις του θεωρείται ως λαθραλιεία. Η εκδίκασις της πράξεως, η επιβολή του προστίμου και αι αποζημιώσεις (προς τον ενοικιαστήν) υπάγονται εις την αρμοδιότητα των πταισματοδικών, οίτινες δικάζουσι τας τοιαύτας παραβάσεις εκκλητώς ή ανεκκλητώς, κατά τας διατάξεις της ποινικής δικονομίας”.

(άρ. 7): Στον ενοικιαστή των ιχθυοτροφείων κ.τ.λ. δεν ανήκει άλλη πρόσδοδος, από την πρόσδοδο των ιχθύων και λοιπών λιμναίων καρπών. Η άγρα δε των βδελλών υπόκειται στους υπάρχοντες ή εκδοθησομένους κανονισμούς.

(άρ. 8): Τα καλάμια, τα σωμάκια ή φλούδα, είτε επί εθνικών είτε επί ιδιοκτητών κτημάτων, δεν εννοούνται συνενοικιασμένα, “ως πρότερον”,⁷ με τα ιχθυοτροφεία. “Η εξ αυτών πρόσδοδος θέλει διατεθεί αμέσως παρά του δημοσίου, οι δε ενοικιασταί του ιχθυοτροφείου θέλουν φροντίσει να τα προμηθεύονται εξ ιδίων των”.

(άρ. 9): Τα προερχόμενα από ενοικιασμένα ιχθυοτροφεία “οψάρια”, αυγοτάραχα και άλλοι λιμναίοι καρποί, που αποτελούν την πρόσδοδο των ιχθυοτροφείων, “δεν υπόκεινται εις την αγρονομικήν διατίμησιν, αλλά πωλούνται ελευθέρως παρά του ενοικιαστού”.

(άρ. 10): Απαγορεύεται αυστηρώς στους ενοικιαστάς η διά φλόμου ή δι’ άλλου δηλητηριώδους βοτάνου αλιεία.

(άρ. 11): Σε οποιαδήποτε εποχή της ενοικιάσεως, απαγορεύεται στον ενοικιαστή η χρήση εκτάκτων αλιευτικών μέσων άλλων, παρά των συνήθως εν χρήσει, και εάν είναι τέτοια που μπορούν να προξενήσουν: “την ελάττωσιν της εις το μέλλον προσόδου των ιχθυοτροφείων κ.τ.λ., είτε δι’ υπερμέτρου και εκδεδιασμένης αλιεύσεως, είτε διά της χρήσεως αλιευτικών οργάνων, τα οποία θεωρούνται ως καταστρεπτικά του γόνου των ιχθύων”.

Μέχρι τέλους του 1930 οι δημοπρασίες ενοικιάσεως αφορούν τα ιχθυοτροφεία Αγουλινίτσας και Καϊάφα· το δε από Βωλάντζης (σημερινή Αλφειούσα) μέχρι των εκβολών του Αλφειού διάστημα συνενοικιάζεται μετά του ιχθυοτροφείου Αγουλινίτσας.⁸ Από το 1931 έως την αποξήρανση της λίμνης, η διακήρυξη περί ενοικιάσεως αφορά το ιχθυοτροφείο Αγουλινίτσας ως και “το τμήμα του ιχθυοτρόφου ποταμού Αλφειού από Βωλάντζης μέχρι των εκβολών του”, με τη διευκρίνιση ότι στο εξής “εις την παρούσαν ενοικίασιν δεν συμπεριλαμβάνεται ο ρύαξ της Μούτελης”.

Στις αρχές του αιώνα έχουμε το φαινόμενο των δημοπρασιών του ιχθυοτροφείου Αγουλινίτσας-Καϊάφα για μακροχρόνιες συμβάσεις που θα έπρεπε τυπικά να διαρκούν ολόκληρη δεκαετία. Ωστόσο, στην πράξη το χρονικό αυ-

7. Το “πρότερον” δε γνωρίζουμε χρονικά πόσο πίσω πηγαίνει: υπαινίσσεται όμως μία προϋπάρχουσα κατάσταση και εθιμικού δικαίου.

8. Βλ. Χάρτη Χα4.

τό διάστημα σπάνια εξαντλείται. Έτσι, η διακήρυξη που έγινε με βάση το από 17/7/1914 ΒΔ περί δεκαετούς μισθώσεως ιχθυοτροφείων⁹ κατέληξε σε σύμβαση που δεν κάλυψε όλο το προβλεπόμενο διάστημα.

Θα χρειαζόταν κάποια χωριστή διαχρονική μελέτη για την εκάστοτε δράση του ιχθυοτροφείου και τις σχέσεις του με τον σύνολο γύρω χώρο. Αρκούμεστε σε βασικά σημεία της λειτουργίας του, τα οποία έχουν και αμεσότερη σχέση με την εν γένει πορεία της λίμνης προς την αποξήρανση.

Σημειώνουμε κατά πρώτον ότι από τον περασμένο αιώνα έως και το 1948 ενοικιαστής του ιχθυοτροφείου είναι ιδιώτης. Κατά την κατοχική περίοδο, υπάρχουν μονοετείς και διετείς συμβάσεις ενοικίασης, αλλά στην πραγματικότητα η αλιεία είναι ελεύθερη. Κάθε παραλίμνια κοινότητα έχει τα δικά της βιώματα απ' αυτή την ελεύθερη είσοδο στη λίμνη, ενώ παράλληλα υπάρχουν διάφορες απόψεις –που απηχούν και διαφορετικές τοποθετήσεις– για το ποιος ήταν ο πρωταγωνιστής του σπασίματος της καλαμωτής: ο κόσμος γενικά ή οι εκεί δρώντες της Αντίστασης. Από το 1949 έως το 1968 το ιχθυοτροφείο ενοικιάζεται από τον Αλιευτικό Συνεταιρισμό Αγουλινίτσας. Και απ' αυτή την ημερομηνία έως τη στιγμή της έναρξης των έργων της αποξήρανσης (1969) ενοικιαστής είναι εκ νέου ιδιώτης. Το δε ιχθυοτροφείο, ανεξαρτήτως της νομικής υπόστασης του ενοικιαστού (ιδιώτη ή συνεταιρισμού), ονομάζεται πάντα διδάρι.

Το ενοικιασθέν ιχθυοτροφείο παραλαμβάνει, όπως είδαμε, εκτός από το σύνολο των αλιευτικών εγκαταστάσεων που υπάρχουν εντός του, “και τον αρχαίον οικίσκον εις τας εκβολάς Αλφειού, προς δε και την υπάρχουσαν ανώγειον οικίαν εν τη μεταξύ του ιχθυοτροφείου και της θαλάσσης αμμώδει λωρίδι”. Η οικία αυτή είχε ανεγερθεί από παλαιότερους ενοικιαστές “προ-παρελθουσών δεκαετιών” και περιήλθε στην κατοχή και την κυριότητα του δημοσίου· προϋπήρχε δηλαδή της Επανάστασεως του 1821.¹⁰ Προ αμνημονεύτων επίσης ετών “υπήρχε εκεί και ο παραπάνω οικίσκος”. Οι κλεισιές και οι φραγμοί ανήκαν στο διδάρι, τα οποία μπορεί να καρπύονται απολύτως, υποχρεούμενο μετά τη λήξη της ενοικίασης να τα παραδίδει στο δημόσιο σε καλή κατάσταση. Δηλαδή, τους “φραγμούς στερεούς, τις κλεισιές καλώς κατασκευασμένες και τους αύλακες καλώς καθαρισμένους”.

Οι όροι της μίσθωσης δεν είναι πάντα σύμφωνοι με το πνεύμα του νό-

9. Και βάσει της υπ' αρ. 14908/16 της 8/7/1913 διαταγής του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας.

10. Η ανώγεια οικία ήταν το σπίτι των τελωνών· τούτο και οι στέγες –οι οποίες, όπως αναφέρει ο Rouqueville (ό.π., σ. 392-393), εκτίζοντο στη δεξιά όχθη του Αλφειού για να αποτίθενται οι σανίδες και τα ξύλα, τα οποία μέσω του πλωτού Αλφειού είχαν να κάνουν με την οικονομία στην Ολυμπία– δεν υπάρχουν πλέον. Στα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1970 τα παρέσυρε όλα ισχυρότατο ρεύμα του Αλφειού.

μου της 23/3/1838. Με τη δημοπρασία, για παράδειγμα του 1914 (ΦΕΚ 21/25.1.1914), “τα εντός των ορίων των ιχθυοτροφείων Αγουλινίτσας-Καϊάφα φυόμενα εθνικά θαλάσσια προϊόντα συνενοικιάζονται τοις ιχθυοτροφείοις αυτοίς”. Δικαίωμα που πυροδότησε αντιδράσεις ενίοτε βίαιες.

Ο ενοικιαστής ελέγχει και ορίζει επίσης την ακτοταinia. Συνεννοούμενος δε με την οικονομική αρχή μπορεί να εκδιώκει και να μην επιτρέπει την παραμονή ποιμένων σ’ όλη την αμμώδη λωρίδα μεταξύ του ιχθυοτροφείου και της ανοικτής θάλασσας.

Βασικό και μόνιμο πάντως καθήκον του ενοικιαστού είναι –σχετικά με την εισαγωγή στο ιχθυοτροφείο των αναγκαίων θαλάσσιων ή ποτάμιων νερών– να προνοεί ώστε, ένεκα της περισσειας αυτών, να μην επέρχονται ζημιές στα γύρω κτήματα, με την κατάκλυση, την αλλοίωση και τη διάσπαση των φυσικών ορίων του ιχθυοτροφείου.¹¹

Στη δεκαετία του 1920 έχουμε ενδεχομένως το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα δεκαετούς ενοικίασης του διδαριού, η οποία συνεχίστηκε και το πρώτο μισό της επόμενης δεκαετίας με τον ίδιο πάντα, όπως θα δούμε, ενοικιαστή-κάτοικο του Επιταλίου.

Με τη σύμβαση μισθώσεως (αρ. 233) του 1921-1931 γίνονται, τουλάχιστον τυπικά, σημαντικά δήματα σχετικά με τα εξής θέματα:

- Με τον περιορισμό των δικαιωμάτων του ενοικιαστή στη χρήση των καλαμιών, των σαμακιών, των θαλασσιών εν γένει προϊόντων της λίμνης.

- Με το πέρασμα από το οιονεί εθιμικό δίκαιο στη θεσμική κατοχύρωση των ελεύθερων αλιέων που ασκούσαν ως πρωτεύον επάγγελμα “την διά πυροφανίου αλιεία”.

- Με την κατοχύρωση του λεγόμενου παρακρατήματος: ήτοι ποσότητας ψαριών (10%) επί της εκάστοτε εσοδείας, για την κατανάλωση των κατοίκων παραλίμνιων οικισμών των δήμων Βόλακος και Σκυλλούντος και σε τιμή κατά 20% μικρότερη της τιμής χονδρικής πώλησης των ιχθύων.

- Παράλληλα, με το νόμο 3100/1924, το 10% επί των δημοσίων προσόδων του ιχθυοτροφείου Αγουλινίτσας-Καϊάφα εισπράττεται από την κοινότητα Επιταλίου (από το ταμείο υδρεύσεως) για την εκτέλεση έργων σχετικών με την υγεία και με τις εν γένει επιβαρύνσεις από τις συνθήκες που δημιουργούσε η λίμνη.

11. Έως το τέλος της δεκαετίας του 1920, όπου η μίσθωση Αγουλινίτσας-Καϊάφα ήταν κοινή, ο ενοικιαστής υποχρεούτο, προς αποφυγή των πλημμυρών στα λουτρά Καϊάφα, ν’ ανοίγει την Μπούκα (Καϊάφα) κατά το διάστημα από 1 Μαΐου έως 1 Οκτωβρίου ή κατά το χρονικό διάστημα των είκοσι ημερών μετά το άνοιγμα της Μπούκας του ιχθυοτροφείου Αγουλινίτσας και της 1ης Οκτωβρίου κάθε έτους. Συνάμα, ο ενοικιαστής υποχρεούτο, όποτε η Μπούκα του Καϊάφα ήταν ανοικτή, να έχει ένα ή δύο πλοίαρια (περάματα) για τη διάβαση των οδοιπόρων.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1920 ένας αριθμός “εκ των εξ επαγγέλματος αλιέων”, από το Ανεμοχώρι κυρίως αλλά και από τις Ράχες και το Ρίσοδο, διαμαρτύρεται για παραβάσεις από τον ενοικιαστή μερικών όρων της σύμβασης. Π.χ., για το ότι ναι μεν αφήνει ελεύθερη τη συλλογή –από τα θαλάσσια προϊόντα– των δούρλων, όχι όμως και του ψαθιού· και για το ότι χορηγεί, όπως πρέπει, παρακράτημα ιχθύων στην Αγουλινίτσα, στα Κρέστενα και στη Ζαχάρω, όχι όμως και στις κοινότητες Ανεμοχωρίου, Ραχών, Ρισόδου και Σαμικού.

Το κύριο ωστόσο μέτωπο αντιπαράθεσης παραμένουν οι όροι αλιείας των ελεύθερων αλιέων. Πρόκειται για αντικείμενο που η κατανόησή του προϋποθέτει πρώτα κάποια στοιχειώδη γνώση των πρακτικών αλιείας, ιδιαίτερα του διδαριού. Ας σημειωθεί επίσης ότι σε όλες τις συμβάσεις μισθώσεως του ιχθυοτροφείου, έως και την αποξήρανση, αναφέρεται μονίμως ότι το δημόσιο έχει το δικαίωμα της διάθεσης των υδροβίων πτηνών, των θαλάσσιων προϊόντων κ.ο.κ.. Ένας δε επ’ αυτού ευεργετικός για τον ενοικιαστή όρος –σύμφωνα με τον οποίο, στη συλλογή θαλάσσιων προϊόντων “προηγείται παντός άλλου ο ενοικιαστής καθόσον μόνον αφορά την χρησιμοποίησιν τούτων διά την καλλιέργειαν του ιχθυοτροφείου”– θα αναφερθεί για τελευταία φορά στην υπ’ αρ. 1545 διακήρυξη ενοικίασης αυτού, για τη δεκαετία 1921-1931.

Η ιστορία του διδαριού είναι συνδεδεμένη στη συλλογική μνήμη με τα ονόματα των εκάστοτε ενοικιαστών.¹² Ο συχνότερα αναφερόμενος σήμερα είναι και ο μακροβιότερος ενοικιαστής του διδαριού, ο Αρ. Μαστροδασιλόπουλος. Στη δεκαετία του 1920 το όνομά του είναι συνδεδεμένο με τις αντιπαραθέσεις και διαπραγματεύσεις των θεμάτων στο πλαίσιο της προαναφερθείσας σύμβασης (αρ. 233) αυτής της δεκαετίας. Τούτη η περίοδος είναι σχεδόν άγνωστη στις νεότερες γενιές, ενώ, αντίθετα, είναι γνωστότατη η ιστορία της απώλειας των χρημάτων του εν λόγω πρώην ενοικιαστού κατά την κατοχική περίοδο.¹³ Για τους σημερινούς κατοίκους κυρίως του Επιταλίου, ο Αρ. Μαστροδασιλόπουλος υπήρξε ο ενοικιαστής ο πλέον *φιλόανθρωπος και ψωμοδότης* της ιστορίας της Αγουλινίτσας.

12. Ο Τσαμαδός γύρω στο 1910, οι Γκιόκας - Κόκκινος - Ασημακόπουλος προς το τέλος της δεκαετίας του 1910, ο Αρ. Μαστροδασιλόπουλος από το 1920 έως το 1934, ο Μπελούσης μεταξύ 1934 και 1940 και, λίγο πριν την αποξήρανση, οι Κάντες - Γκολές - Ραπακούλιας.

13. Με δέος αναφέρεται σήμερα ότι ο Μαστροδασιλόπουλος έχασε με τον πληθωρισμό της Κατοχής γύρω στα 25-30 εκατομμύρια δρχ.. “Τα περισσότερα χρήματα είχαν γίνει με την ανατίμηση της τιμής των ψαριών γύρω στα 1925-1926, από 16 δρχ. πήγανε στις 32 δρχ. την οκά. Χρηματοδότης της τράπεζας του Καραδασίλη, είχε τα λεφτά στο Παρίσι. Με την κήρυξη του πολέμου στη Γαλλία τα έφερε εδώ”. 72χρονος συνταξιούχος, πρώην αλιέας από το Ανεμοχώρι.

β. Ενοικιαστής: Αλιευτικός Συνεταιρισμός Αγουλινίτσας (ΑΣΑ)

Η μίσθωση από τον ΑΣΑ έγινε και με βάση το νόμο 1168/1944 "περί ενοικιάσεως ιχθυοτροφείων απευθείας σε Αλιευτικούς Συνεταιρισμούς και με εγγυήτρια την Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων του Συνεταιρισμού επί της συμβάσεως".¹⁴

Δικαίωμα εγγραφής στον ΑΣΑ έχει: ο ιδιοκτήτης μονόξυλου ηλικίας 18 ετών και άνω, και με κύριο επάγγελμα την αλιεία, κάτοικος Αγουλινίτσας ή άλλης παραλίμνιας κοινότητας.¹⁵ Ο Συνεταιρισμός είναι υποχρεωμένος να εγγράψει και να διατηρεί ως μέλη αυτού όλους τους ιχθυεργάτες της περιφέρειας του ιχθυοτροφείου που ασκούν το επάγγελμα και ζουν απ' αυτό. Η σύμβαση μισθώσεως του ιχθυοτροφείου από τον ΑΣΑ είναι τυπικά στη δεκαετία του 1950 πενταετής, ενώ από το 1961 και ύστερα διετής και μονοετής.

Με τη σύμβαση, τουλάχιστον για την πενταετία 1951-1956 (αρ. 7139), το δικαίωμα ενοικίασης του δημόσιου καθορίζεται: α) σε ποσοστό 25% επί των, καθ' εκάστην, αλιευομένων -υπό του ενοικιαστού Συνεταιρισμού ή των οργάνων αυτού- ιχθύων και επί πάσης φύσεως αλιευμάτων του ενοικιαζομένου ιχθυοτροφείου, β) σε ποσοστό 50% επί του εισπραττομένου δικαιώματος από τα αλιεύματα των ελεύθερων αλιέων (ανερχομένου σε 20%) και επί του εισπραττομένου δικαιώματος από τα αλιεύματα "των ενεργούντων τυφλών διά κάματος αλιεία εγγέλεων", θέματα για τα οποία θα γίνει λόγος πιο κάτω. Τα παραπάνω ποσοστά δεν είναι δυνατόν να είναι λιγότερα των 15.000 οκάδων ιχθύων κάθε κατηγορίας ετησίως του Συνεταιρισμού αναλαμβάνοντας έτσι την υποχρέωση να παραδίδει στο δημόσιο, ως ελάχιστο όριο έναντι των παραπάνω δικαιωμάτων, την ποσότητα αυτή των ιχθύων ετησίως. Οι ιχθύες και τα αλιεύματα εν γένει του ιχθυοτροφείου και του τμήματος του ιχθυοτρόφου ποταμού Αλφειού της συμβάσεως συγκεντρώνονται στις αποβάθρες τις οποίες ορίζει το δημόσιο και εκεί ελέγχεται η ποσότητα αυτών κατά είδος, από την οποία το δημόσιο θα λαμβάνει το ανήκον σ' αυτό ποσοστό. Επιπλέον, ο Συνεταιρισμός υποχρεούται να μεταφέρει τις ποσότητες του δημοσίου με

14. Σκοπός του ΑΣΑ είναι: α) η επιδίωξη σύμβασης με το δημόσιο για τη μίσθωση του ιχθυοτροφείου Αγουλινίτσας-Καϊάφα-Μουριά και η εκμίσθωση τούτων, β) η προμήθεια χονδρικής εργαλείων και υλικών για τις αλιευτικές εργασίες, γ) η ίδρυση πρατηρίων πωλήσεων των αλιευομένων ιχθύων από μέλη του ΑΣΑ, δ) η φροντίδα για την εξερεύνηση αγορών κατανάλωσης και πληροφόρηση περί των τιμών, ε) η σύναψη δανείων από το δημόσιο για την εκπλήρωση των ανωτέρω στόχων, και στ) μέτρα για την εξυπηρέτηση γενικότερων ηθικών και πολιτιστικών στόχων.

15. Ή και "ειδικευμένα" άτομα διαμείναντα επί σειράν ετών στην εν λόγω περιοχή ως και τεχνικοί υπάλληλοι με ελεύθερη διαχείριση περιουσίας. Στην πραγματικότητα, τόσο τα μέλη του διδαριού όσο και αυτά των συλλόγων των ελεύθερων αλιέων είχαν έναν οιονεί κληρονομικό δικαίωμα.

ίδια μέσα και ίδια δαπάνη από τις αποδόθρες στην αγορά Κρεστένων.¹⁶

Ο Συνεταιρισμός χρησιμοποιεί τις αυτές ακριδώς αλιευτικές τεχνικές όπως και ο ιδιώτης ενοικιαστής, έως την εισαγωγή νέων σύγχρονων τεχνικών κατά τη βραχύβια πριν την αποξήρανση ενοικίαση από ιδιώτη. Σε όλη τη διαχρονική πορεία του διδαριού (είτε υπό την ιδιωτική είτε υπό τη συνεταιριστική μορφή) οι τεχνικές αλιείας αποτελούν, επαναλαμβάνουμε, το βασικό πεδίο αντιθέσεων και διαπραγματεύσεων μεταξύ κυρίως του ιχθυοτροφείου και των ελεύθερων αλιέων και, σε μικρότερο βαθμό, μεταξύ του πρώτου και των κατοίκων παραλίμνιων κοινοτήτων, ενδιαφερομένων για τη λεγόμενη “διά κάμακος τυφλή αλιεία ρουκουτού” και για την εν γένει υπό όρους πρόσβαση στο λιμναίο πλούτο.

γ. Πρακτικές αλιείας ιχθυοτροφείου (διδαριού)

Η μελέτη των αλιευτικών τεχνικών απαιτεί, επαναλαμβάνουμε, γνώση, ειδίκευση συγκεκριμένη και ικανότητα σχεδιασμού των εργαλείων, η περιγραφή των οποίων ξεπερνά τους σκοπούς της προκείμενης εργασίας. Η ευδιάθετη τάση ωστόσο, και εδώ, για παραστατική παιδαγωγική μεταβίβαση, από μέρους των πρώην αλιέων, της εμπειρίας που σφράγισε τη σύνολη χθεσινή τους ζωή, ενθαρρύνει μία έστω στοιχειώδη περιγραφή των εν λόγω τεχνικών για να οικειωθούμε τουλάχιστον με τη σχετική ορολογία, μια που η σύνολη πρακτική τους άπτεται όλων των επιπέδων του κοινωνικού εκεί δί- ου: οικονομικού και πολιτιστικού.

Η κύρια μέθοδος αλιείας στο διδάρι είναι η κινητή κλεισιά (γυροδολιά), η γνωστή ως το κλείσιμο της καλαμωτής. Πρόκειται για επίπονη πρακτική, η κατανόηση της οποίας προϋποθέτει ορισμένες εισαγωγικές παρατηρήσεις: Τα νερά της λίμνης υπερέχουν της επιφάνειας της θάλασσας μέχρι και δύο μέτρα, αναλόγως της ποσότητας των χειμερινών βροχών και των προστιθέμενων εκεί υπερχειλιζόντων υδάτων του Αλφειού. Από τη θάλασσα, υπενθυμίζουμε, η λίμνη χωρίζεται με ακτοταινία ονομαζόμενη επίσης αμμουριίδα ή λούρος. Οι αλιείς ανοίγουν συνήθως κατά τον Μάιο εκάστου έτους μία διέξοδο –τεχνητή διώρυγα– στην ακτοταινία προς τη θάλασσα πλάτους 20-30 μ., μήκους 300 μ. και βάθους 3 μ., την ονομαζόμενη μπούκα. Μέσω αυτής της συγκοινωνίας, μεταξύ της λίμνης και της θάλασσας, τα πλεονάζοντα νερά της λίμνης ρέουν προς την τελευταία, έως ότου η στάθμη της έρθει στο αυτό επίπεδο με τη θάλασσα επιφάνεια. Αναλόγως δε των ανέμων, εισέρχονται στη λίμνη, κατ’ αυτόν τον τρόπο, ψάρια με το θαλάσσιο κύμα, ακολουθώντας τη

16. Εάν δε το δημόσιο προτιμήσει την απόληψη του ποσοστού σε χρήμα, τότε παρακολουθεί διά των οργάνων του τη διάθεση των αλιευμάτων, προς διαπίστωση των εισπράξεων και τον καθορισμό του ανήκοντος σ’ αυτό ποσού.

ροή αυτού και αρεσκόμενα, με την ευκαιρία τούτης της επαφής των δύο υδάτων, στην αναζήτηση γλυκού λιμναίου νερού. Όταν όμως αντιληφθούν τη στενότητα και το αβαθές της λίμνης, ωσάν να μετανοούν, θέλουν να επιστρέψουν στη θάλασσα, αλλά έχουν πλέον εγκλωβισθεί με τους πλογμούς (την καλαμωτή)¹⁷ στη διώρυγα. Οι παγίδες γενικά είναι τοιουτοτρόπως κατασκευασμένες, ώστε να επιτρέπουν την είσοδο των ψαριών από τη θάλασσα προς τη λίμνη όχι όμως και την επάνοδο σ' αυτήν.

Μετά το τέλος του χρόνου του ανοίγματος του εσοδευτικού αυτού αύλακος –όπως λέγεται στην επίσημη γλώσσα του ιχθυοτροφείου–, οι μπούκες φράζονται με τη συσσωρευμένη σ' αυτές άμμο από τα θαλάσσια κύματα. Τα αιχμάλωτα έτσι ψάρια δρίσκουν παρηγοριά στην άφθονη τροφή της λίμνης, με διοργανικό αλλά και, ίσως, ψυχολογικό επακόλουθο την τάχιση πάχυνσή τους. Η μυστική δύναμη της όλης τεχνικής σ' αυτή τη φάση δρίσκεται στην ενέργεια, τη μικρή ή μεγάλη, που κρύβει η πνοή των θαλασσιών ανέμων με κατεύθυνση προς τη λίμνη. Όσο διαιότερος ο άνεμος και όσο καθαρότερα και ανανεωμένα τα λιμναία νερά τόσο θ' αυξάνει η λιμναία σε αλιεύματα αφθονία. Από την πρώτη στιγμή του ανοίγματος του εσοδευτικού αύλακος –από το χρόνο μάλλον που το λιμναίο νερό αρχίζει την κατάλληλη ροή προς τη θάλασσα–, σταματά η όποια αλιεία. Γεγονός που κοινοποιείται από το διδάρι στα σωματεία των ελεύθερων αλιέων· επισήμως δε μέσω της τοπικής Οικονομικής Εφορίας.¹⁸ Μετά το κλείσιμο του εν λόγω αύλακα ξεκινάει, συνήθως τον Ιούνιο, το “μπάσιμο της καλαμωτής”. Η τελευταία είναι πλεγμένη από τους ίδιους τους εργαζόμενους στο διδάρι (τους διδαράδες): πρόκειται για σαμάκι πλεγμένο με φλούδι (χόρτο-ψαθί) και τοποθετημένο με τέτοιον τρόπο ώστε να ευνοείται και ο λιμναίος εμπλουτισμός και στο σύνολό τους οι μέθοδοι αλιείας. Η αρχή της καλαμωτής –η οποία είναι ήδη τοποθετημένη πριν το άνοιγμα της μπούκας– δρίσκεται δεξιά της τελευταίας, συνήθως κοντά στο στόμιο του αυλακιού του Καϊάφα. Η δε τοποθέτησή της έχει κατεύθυνση βορειοδυτικά της λίμνης (δλέπε Χάρτη Χα4), καλύπτοντας στην αρχή μία έκταση 10-15.000 στρεμμάτων. Το μπάσιμο είναι στην ουσία η μετακίνηση της καλαμωτής προς τα δυτικά. Στα σημεία δε που συναθροίζονται ψάρια, εκεί, περικλείονται με τμήμα της καλαμωτής δημιουργώντας κάθε φορά χώρο, τον λεγόμενο χεροβολίδι (ή γυροβολιά), έκτασης και 300 μ.². Το μπάσιμο διενεργείται από τον Ιούλιο έως το Νοέμβριο.

Ο ενοικιαστής μπορεί πέντε μέρες πριν το κλείσιμο της κινητής κλεισιάς (εκάστης γυροβολιάς) να γνωστοποιήσει στον οικονομικό έφορο τις θέσεις και την ημέρα που θα διενεργηθεί αυτό και συνάμα να προδεί στην εκδίωξη

17. Το λεγόμενο και μπαστούνι, από χοντρά ξύλα-πασσάλους και καλάμι χοντρό.

18. Για μετά τον πόλεμο τουλάχιστον μέσω της Οικονομικής Εφορίας Κρεστένων.

(πρόγκισμα) των ψαριών –με πυροφάνια (πρυά) και πύρες (φανούς)– από τις προαναφερθείσες θέσεις. Προς τούτο μπορεί να χρησιμοποιηθεί προσωπικό από 20-25 διδαράδες¹⁹ χωρίς αυτό να ενεργεί οιαδήποτε αλιεία. Από την επομένη επιτρέπεται η αλιεία στις θέσεις αυτές από τους ελεύθερους αλιείς.²⁰

Το πρόγκισμα των ψαριών κατά τη διάρκεια του μπασίματος για να μπουν στην καλαμωτή, επιτυγχάνετο: με το θόρυβο του “γράδαλου”, προκαλούμενο από κτυπήματα (δύο διδαράδων) με ραβδί από ρέικι στο κοράκι του μονόξυλου και ταυτόχρονα με το άναμμα δεματιών από σαρμακιές (σαμάκια), που φωτίζαν τη λίμνη, καθώς η μετακίνηση διενεργείτο πάντα νύκτα.²¹ Η εργασία άρχιζε στη μία η ώρα τη νύκτα έως τις 7-8 το πρωί. Οι διδαράδες μέσα στη λίμνη, με το νερό ως το λαιμό, μετακινούν την καλαμωτή σε όλο της το μήκος και στα σημεία που συγκεντρώνονται περισσότερα ψάρια σχηματίζουν τα χεροβολίδια.

Ο καταμερισμός των εργασιών της εν λόγω πρακτικής έχει και συγκεκριμένη ορολογία. Έως ότου η καλαμωτή φύγει από το πέλαγος μετακινούνταν πλέοντας. Οι πελαγωγιάδες: δένανε και τραβάγανε την καλαμωτή. Ο απολυτής: έδαζε τους πασσάλους· ο θηλητής: περνούσε τον πάσσαλο²² στη θηλιά και τον συνέδεε με την καλαμωτή. Ο σηκωτής: ανύψωνε την καλαμωτή. Ο ποδίτας: έδινε την καλαμωτή στον σηκωτή· ο τελευταίος κοίταγε το δράδυ ένα αστέρι ή τα ξημερώματα ένα δουνό “για να πάει η καλαμωτή ευθεία”. Ο καρδοκύρης: συντόνιζε από το μονόξυλο, ενώ άλλοι δύο σε μονόξυλο “προγκάγανε”, όπως είδαμε, τα ψάρια – “όμοια όπως στα πρόδατα”. Περί τα τέλη του Σεπτέμβρη η καλαμωτή έφθανε περίπου στο Μισοδίδαρο (δλ. Χάρτη Χα4). Εκτιμάται ότι κατά τους φθινοπωρινούς κυρίως μήνες και το Νοέμβριο (που τελείωνε το μπάσιμο), εάν δεν έπεφτε το νερό του Καϊάφα να ζεστάνει αυτό της Αγουλινίτσας, οι διδαράδες δεν θ’ άντεχαν την υγρασία. Ήδη αναφέρονται αρκετές περιπτώσεις κρυοπαγημάτων και σχετικών με την υγρασία

19. Όταν έχουν συνεταιρισμό, οι εργασίες εκτελούνται από τους συνεταιρισμένους διδαράδες.

20. Η μετακίνηση της καλαμωτής (γυροβολιά) δεν έπρεπε να αναστέλλεται ή να επιδραδύνεται, πλην των περιπτώσεων που καθίστατο αναγκαία η επιδραδύνηση λόγω ελλείψεων υδάτων, προς αποφυγή κινδύνου θανάτου των ψαριών. (Τυπικά, η τέτοια έλλειψη έπρεπε να διαπιστώνεται από υπάλληλο του Υπουργείου Βιομηχανίας). Παράλληλα, απαγορευόταν το ταυτόχρονο κλείσιμο περισσότερων του ενός γυροβολιού. Κατά την περίπτωση που ο ενοικιαστής δεν μπορούσε εξ αιτίας του αναφυόμενου χόρτου στη λίμνη να ενεργήσει αλιεία με μία κλεισιά, όφειλε να ζητήσει την έγκριση του Υπουργείου Βιομηχανίας, για να καθορίσει τούτο τον αριθμό των επιπλέον γυροβολιών, άρα και τη θέση διεξαγωγής, σ’ αυτήν την περίπτωση, της ελεύθερης αλιείας.

21. Τίμαιος, 1990, “Το Μπάσιμο”, *Επιταλιώτικα Νέα*.

22. Ο πάσσαλος βυθιζόταν στον πυθμένα για να στερεώνεται η καλαμωτή.

ασθενειών. Το ότι δεν γινόταν μπάσιμο όταν είχε αέρα αυτό οφειλόταν στο ότι η ίδια η μετακίνηση της καλαμωτής εμποδιζόταν, γεγονός που προστάτευε τα θυθισμένα τις υπόλοιπες μέρες μέσα στη λίμνη εργαζόμενα σώματα.

Τα συγκεντρωμένα μέσα στα χεροβολίδια ψάρια –κέφαλοι, λαυράκια, δελάνισσες– μαζεύονταν με τις απόχες και ρίχνονταν στη συνέχεια στα μονόξυλα. Από εκεί φυλάσσονταν για κάποιο διάστημα μέσα σε τετράγωνα ειδικά κουτιά –με ξύλο και συρμάτινη επένδυση– και σε συγκεκριμένα σημεία της λίμνης, έως τη στιγμή της πώλησής τους στις αποβάθρες. Η καλαμωτή φυλάγεται από διδαράδες που παρακολουθούν από τα μονόξυλα.

Άλλες τεχνικές αλιείας, εκτός αυτής των χελιών, στο πλαίσιο του ιχθυοτροφείου:

- Μέσω διδαρίων (πλογμών), εκτός των θέσεων στις οποίες εγίνετο μέχρι αυτή τη στιγμή εγκατάσταση καλαμωτής· τέτοιο διδάριο μπορεί να κατασκευασθεί στον εσοδευτικό αύλακα.

- Μέσω δικτύων (μπιζόβολων) στις θέσεις που έχουν δημιουργηθεί λεκάνες από παλαιά ανοίγματα επικοινωνίας της λίμνης με τη θάλασσα (οι γνωστές μπούκες) και την εποχή που δεν υφίσταται επικοινωνία της κεντρικής λίμνης με τις λεκάνες αυτές.

Τα χέλια: Η αλιεία αυτών κατά τις σκοτεινές και θυελλώδεις χειμωνιάτικες νύχτες – από το Νοέμβριο έως το Μάρτιο η μέγιστη περίοδος· και από το Δεκέμβριο έως το Φεβρουάριο η αρίστη τοιαύτη – είναι εντυπωσιακή όπως και η όλη αναπαραγωγική τους, όπως ελέγχθη, συμπεριφορά. Ας παραθέσουμε συνοπτικά αυτήν την τελευταία μια και, εκτός των άλλων, συνοψίζει κατά τρόπο εκπληκτικό την αρχή και το τέλος, την αναπαραγωγική στιγμή και το θάνατό τους σε μια εκπνοή· ενώ, παράλληλα, τα περίεργα ταξίδια του ώριμου ψαριού θυμίζουν κάτι από την παραδοξότητα των υπόγειων διόδων και διεξόδων του εκεί αρχέγονου τοπικού ερωτικού κυνηγιού.

Μετά από 7-15 χρόνια ανάπτυξης στη λίμνη (και εν γένει στα γλυκά νερά), το χέλι ωριμάζει γενετικά και ξεκινά την καταδρομή-μετανάστευση προς τη θάλασσα των Σαργασσών. Το ταξίδι διαρκεί 3 έως 6 μήνες και η διανυόμενη απόσταση φθάνει τις 5-6 χιλιάδες χιλιόμετρα. Εκεί, στη δική τους πατρίδα, ζευγαρώνουν για μία και μοναδική φορά σε όλη τους τη ζωή και μετά την ωοτοκία, θηλυκά και αρσενικά, πεθαίνουν μέσα στα φύκια. Τα θηλυκά γεννούν σε μεγάλα δάθη –από τον Απρίλιο μέχρι τον Ιούλιο– ένα εκατομμύριο περίπου αυγά. Οι διαφανείς λεπτοκέφαλοι που εκκολάπτονται από τα αυγά επιστρέφουν μετά από ταξίδι τριών χρόνων στις ευρωπαϊκές ακτές. Εκεί μεταμορφώνονται –αφού σταματούν να τρέφονται– παίρνοντας σταδιακά το σχήμα μικρού χελιού – σε γυαλόχελα ή χελάκια ανόδου με ασημόγκριζο σώμα μήκους 7 περίπου εκατοστών. Τούτα εισέρχονται στα ποτάμια το

φθινόπωρο και πραγματοποιούν αντίθετη πορεία προς το ρεύμα του ποταμού, κατά κοπάδια χιλιάδων ατόμων. Τα περισσότερα συνεχίζουν την πορεία τους, αφού διασχίσουν ακόμα και υγρές επίπεδες εκτάσεις της στεριάς, μέχρι να φθάσουν στις λίμνες της ενδοχώρας, ενώ άλλα παραμένουν στις λιμνοθάλασσες κοντά στις ακτές. Αναπτυσσόμενα τρέφονται με σκουλήκια, καρκινοειδή και ψαράκια, αποκτούν δε μπρούτζινο καφέ χρωματισμό στη ράχη και κιτρινωπό στην κοιλιά, ενώ κατά τη γενετική ωρίμαση, 7-15 χρόνια μετά την είσοδό τους στο γλυκό νερό, έχουν εμφάνιση ασημόχρωμη. Τα χέλια την ημέρα κρύβονται στα βαθιά ακινητοποιούμενα μέσα στην ιλύ και μόνο τη νύχτα ταξιδεύουν. Η συνάντηση των θηλυκών με τα αρσενικά στις αμμονοειδείς ακτές –επειδή τ' αρσενικά δεν ανεβαίνουν ποτέ τα ποτάμια– και, στη συνέχεια, το γαμήλιο ερωτικό ταξίδι προς την ιδιαίτερη πατρίδα για γονιμοποίηση φέρνουν στο νου το παράδοξο ερωτικό ταξίδι των νερών του Αλφειού και της αγαπημένης νύμφης μέσα στη θάλασσα, ως τον τόπο γέννησης της θεάς της κυνηγετικής περιπέτειας.²³

Η αλιεία του χελιού διενεργείται με ειδικές εγκαταστάσεις: τους βολχούς (ή βολκούς). Πρόκειται για τύπους ψαροπαγίδας σε σχήμα σάκου με επιμήκη δίχτυα, που κρατούνται ανοιχτοί (με στεφάνους) έχοντας σχήμα κώνου. Είναι επίσης εφοδιασμένοι με φτερά ή μπάντες: διχτυωτά φύλλα στις δύο πλευρές του ανοίγματος του βολχού και με οδηγούς επιμήκη δίχτυα που οδηγούν τα ψάρια στην παγίδα. Η εγκατάσταση κάθε βολχού απαιτεί ένα σύστημα καλαμωτής (με δύο φτερά και πύρες) για να οδηγείται το ψάρι κατά μήκος της καλαμωτής στην παγίδα. Σε κάθε καλαμωτή τοποθετούνται συνήθως τέσσερις βολχοί (δύο στα φτερά και δύο στις πύρες). Υπήρχαν όμως και εγκαταστάσεις με διπλό αριθμό βολχών.

Οι εγκαταστάσεις των βολχών, οι λεγόμενες δάρδιες, ετοποθετούντο από τη θέση Αγριλιά-Ρούγα σε όλο το μήκος του αμμώδους χώρου μέχρι τη θέση Μισοδίδαρο και στις θέσεις Πλατειά Ρούγα και Μυστικό. Ήταν γνωστό πόσοι βολχοί υπήρχαν σε κάθε εγκατάσταση (δάρδια). Έως τώρα αναφέρονται από πρώην αλιείς οι τοποθεσίες και η μορφή της καθεμιάς εξ αυτών: “Στην

23. Υπάρχει η άποψη ότι το χέλι προήλθε από τη χαμένη Ατλαντίδα όπου ζούσε στα γλυκά και ζεστά νερά των διωρύγων· εκεί ετρέφετο και τοποθετούσε τα αυγά του μέσα στα φύκια. Όταν θυθίστηκε και καλύφθηκε η χαμένη ήπειρος από θάλασσα, τα χέλια αναγκάστηκαν να φύγουν μακριά, προς αναζήτηση γλυκών νερών (νότια προς την αμερικανική ήπειρο, ανατολικά στην Αφρική, στη Μεσόγειο, στις βρετανικές νήσους και στις ακτές των σκανδιναβικών χωρών). Η μνήμη τους ωστόσο απεδείχθη δυνατή. Όταν έρχεται η στιγμή της γονιμοποίησης, αρχίζει το γαμήλιο ταξίδι προς την πατρίδα. “Ίσως, μη βρίσκοντάς την, στην αρχή οδηγήθηκαν σε κάποια άλλη θάλασσα στον ωκεανό, στη θάλασσα των Σαργασσών, η οποία είναι γεμάτη φύκια, προσομοιάζουσα, στον πυθμένα, με αυτήν της Ατλαντίδας” (Χ. Πλέσσας, 1993). Για τα χέλια γενικότερα, βλ. αντίστοιχο λήμμα στην *Εγκυκλοπαίδεια Britannica*.

Αγριλιά και στο Πηγαδούλι είχαμε από μία δάρδια (δηλ. τέσσερις δολχούς στην καθεμιά), στο Αμμούλι και στο Γαϊδουροπνίχτη από δύο δάρδιες, δηλαδή οκτώ δολχούς". Οι δάρδιες φυλάγονται αυστηρά από φύλακες, και όπως άλλωστε αναφέρθηκε και όλη η καλαμωτή και το χεροδόλι. Η ψαράδικη καλύδα δίπλα στις δάρδιες ονομαζόταν "πελάδα" και οι φύλακες "πελάδες". Στερεωμένη σε πασσάλους, η πλωτή καλύδα ήταν πλεγμένη από τους ίδιους τους διδαράδες με ράπι. Σε κάθε μπούκα υπήρχε έτσι δάρκα με πελάδα· ξεχωριστά αναφέρεται η μπούκα του Αλφειού με την τσιμεντένια επένδυση για την ορμή του ποταμού και την εκεί εγκατάσταση δολχού. Σε κάθε δάρδια υπήρχαν δύο φύλακες, καθώς και σκύλοι ως τέσσερις τον αριθμό. Κάθε πελάδα φέρει το όνομα της τοποθεσίας. Εκτός των όσων ήδη αναφέραμε, υπήρχε από μία καλύδα-πελάδα: στη Ρουμπελιά, στο Κολολύμπι, στο Λόγγο, στα Παληάλωνα.

Οι κλεπτοχελάδες έπαιρναν όλα τα μέτρα για να μην γίνουν αντιληπτοί από το άγρυπνο μάτι της πελάδας. Είναι ενδιαφέρον το ότι ορισμένοι απ' αυτούς χρησιμοποιούσαν για φυσικό καμουφλάρισμα του προσώπου τους τη λάσπη της λίμνης, κατά τον ίδιο τρόπο που η ντόπια κυνηγετική θεότητα σε ώρα παννυχίδας άλειφε το πρόσωπό της, καθώς και των νυμφών αυτής, με πηλό για να μην την αναγνωρίσει ο κυρίαρχος εκεί ποτάμιος κυνηγός.²⁴

Η συμπεριφορά των χελιών ανάλογα με τον καιρό είναι, για τους γνώστες αυτής, θέμα αρκετά προσφιλές για περιγραφή: "Με τα πρωτοδρόχια και τις κακοκαιρίες έβγαιναν το φθινόπωρο τα χέλια από το θυθό της λίμνης. Οι διδαράδες και οι άλλοι ψαράδες ξέρανε πότε θα δρέξει, πότε δηλαδή θα βγουν αυτά έξω από το δούρκο. Με τα μπουμπουνητά τα χέλια έβγαιναν πολλές φορές κουδάρι ολόκληρο. Όπως βγαίνει το μωρό από την κοιλιά της μάνας. Βγαίνανε σαν να τα γένναγε η ίδια η γη".²⁵

Τα χέλια μαζεύονταν με την απόχη από το δολχό και ρίχνονταν στο μονόξυλο, το οποίο τα μετέφερε στο καράδι των Ολλανδών. Ετούτο ήταν εφοδιασμένο με ειδικές δεξαμενές, μέσα στις οποίες τα χέλια ρίχνονταν ζωντανά και έτσι έφθαναν στον τόπο κατανάλωσης.

24. Βλ. Πανσανίας, *Ηλιακά*, Β', 22, 9.

25. 58χρονη από το Επιτάλιο, θυγατέρα αποθανόντος διδαρά.

ii. Ελεύθεροι αλιείς: η της διδράχμου ή διά πυροφανίου αλιεία

Ελεύθεροι αλιείς στην Αγουλινίτσα είναι οι “διά πυροφανίου (πρυάς)” αλιείς της νύκτας και εκτός των αλιευτικών εγκαταστάσεων του διδαριού, ανεξαρτήτως της νομικής ταυτότητας, ιδιωτικής ή συνεταιριστικής, του ενοικιαστού. Τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα η υπόσταση των αλιέων αυτών είχε πιθανόν έντονα, όπως αναφέρθηκε, εθιμικό χαρακτήρα. Το “δίδραχμον” δε που πλήρωναν κάθε μέρα στον ενοικιαστή για το δικαίωμα αλιείας χελιών στη λίμνη υπήρξε παραδοσιακά, αλλά και κατ’ αυτή την περίοδο, το βασικό στοιχείο της αλιευτικής και της εν γένει οικονομικο-κοινωνικής τους ταυτότητας. Με τη σύμβαση ακόμα ενοικίασης του 1931, ειδική παράγραφος “υπενθυμίζει” στον ενοικιαστή την υποχρέωσή του, επαναλαμβάνουμε, να σέβεται “τας υφισταμένους ανέκαθεν σχετικές τοπικές συνηθείας ως και τα επικρατήσαντα τυχόν κατ’ έθιμον δικαιώματα των ελευθέρων αλιέων”.

Όμως ήδη η σύμβαση μισθώσεως του ιχθυοτροφείου το 1921 είχε ορίσει τους όρους και το πλαίσιο εντός του οποίου επιτρέπεται η άσκηση της εν λόγω αλιείας. Έτσι ο ενοικιαστής υποχρεούται να επιτρέπει στους αλιείς αυτούς την διά πυροφανίου αλιεία, μετά την αφαίρεση των φραγμών (γυροβολιάς) και σε απόσταση από αυτούς 150 μέτρων και με καταβολή δικαιώματος στον ενοικιαστή “το 50% των αλιευομένων ιχθύων και εγγέλεων”. Επιτρέπεται επίσης η διά καμακίου αλιεία χελιών μετά την αφαίρεση των φραγμών και σε απόσταση απ’ αυτούς 50 μέτρων έως το τέλος Οκτωβρίου, με καταβολή στον ενοικιαστή του 20% των αλιευομένων χελιών. Από δε την 1η Νοεμβρίου κάθε έτους έως το άνοιγμα του στομίου εσοδείας του ιχθυοτροφείου απαγορεύεται στους εν λόγω αλιείς η (διά πυροφανίου) αλιεία στις ειδικές θέσεις όπου τίθενται οι εγκαταστάσεις αλιείας χελιών (οι βολχοί) από τον ενοικιαστή. Η άδεια αλιείας χορηγείται από τον οικονομικό έφορο. Και οι αποβάθρες προσαγωγής για τη ζύγιση των αλιευμάτων καθορίζονται από την τοπική οικονομική αρχή.

Μια έκθεση της επιτροπής συσταθείσας με εντολή του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας (31/9/1926),²⁶ σχετικά με καταγγελλθείσες παραβάσεις του

26. Η επιτροπή αποτελείται από τον ειρηνοδίκη Βώλακος, τον αστυνομικό σταθμάρχη Βώλακος και τον διευθυντή του Ελληνικού Σχολείου Αγουλινίτσας.

ενοικιαστού του ιχθυοτροφείου Αγουλινίτσας-Καϊάφα, αφήνει να φανεί το διαπραγματευτικό κλίμα της σχέσης ελεύθερης αλιείας –του συνόλου των παραλίμνιων κοινοτήτων– και διδαριού. Προ του μηνός Ιουνίου ενεστώτος έτους, αναφέρει η έκθεση,²⁷ “ουδείς εκ των αλιέων της κοινότητος Ανεμοχωρίου ήσκει το εκ της παρ. 2 του άρθρου 52 της συμβάσεως μισθώσεως δικαίωμα (ελεύθερου αλιεία). Η παλαιότερα κατάσταση των εγκεκριμένων υπό του Υπουργείου αλιέων είναι η του Νοεμβρίου π.έ. Προγενεστέρα ταύτης δεν υπάρχει εις τας ενταύθα αρχάς. Απομένει όθεν ανεξακρίδωτον αν οι κατά τον Αύγουστον π.έ. εκδιωχθέντες ήσαν εις κατάστασιν εγγεγραμμένοι και ποίαν. Από της εγγραφής των εις την κατάστασιν ταύτην μέχρι τέλους Μαρτίου ε.έ. είναι γεγονός ότι ουδείς εκ των του Ανεμοχωρίου προσήλθεν εις την λίμνην προς άσκησιν της διδράχμου ή διά πυροφανίου αλιείας. Ισχυρίζονται όμως ότι δεν προσήλθαν διότι ήσαν βέβαιοι ότι θα ημποδίζοντο πάντως όμως δεν προσήλθαν από της 1ης Απριλίου και εντεύθεν απαγορεύεται υπό του ενοικιαστού η αλιεία επί τω λόγω ότι γίνεται έναρξις των προκαταρκτικών διά την άνοιξιν του στομίου έργων. Διά την απαγόρευσιν υφίσταται σχετική εγκριτική διαταγή του Υπουργείου. Εκ των αλιέων της Αγουλινίτσας οι εις την κατάστασιν του Νοεμβρίου π.έ. περιλαμβανόμενοι διατελούσι πάντες, εκτός τριών μετερχομένων ξένα προς την αλιείαν επαγγέλματα, εις την υπηρεσίαν του ενοικιαστού. Εκ τούτων προσελθόντες τινές κατέθεσαν ενόρκως ότι αλιεύουσιν ανεμποδίστως πάντοτε”.²⁸

Σχετικά με την παραπάνω έκθεση, με πόρισμά του ο εισαγγελέας Ηλείας αναφέρει τα εξής:²⁹ Ο ενοικιαστής του ιχθυοτροφείου “επιτρέπει, μετά την αφαίρεσιν των φραγμών (γυροβολιάς), την αλιείαν εις τους παραλίμνιους κατοίκους Αγουλινίτσας, Ανεμοχωρίου, Σαμικού και Ριζόδου, τους παρὰ του Υπουργείου εγγεγραμμένους εις τον κατάλογον των εξ επαγγέλματος αλιέων, και τους έχοντας επικολλημένην την φωτογραφίαν των εις την επί τούτο έγγραφον δεδαιώσιν-ταυτότητά των, διά πυροφανίου μεν επί παραχωρήσει εις τούτον (ενοικιαστήν) του ημίσεος των αλιευόμενων ιχθύων, διά καμακίου δε προς αλιείαν χελιών επί καταβολή αυτώ παρ’ εκάστου δρχ. 2 την ημέραν, αλλά από του έτους 1926 υποχρεώνει τούτους να μεταβαίνωσιν αυτοπροσώπως εις το διδάρι του, απόστασιν τριών (3) περίπου ωρών διά την λήψιν των εισιτηρίων (προτιμωμένων των ετέρων αλιέων των καταβαλλόντων δι’ εισιτήριον 30 και 40 δρχ.), και εις ο χρονικόν διάστημα προστιθέμεναι και έτεροι δύο ώραι, ίνα μεταδώσιν ούτοι εις τον παρ’ αυτού ορισθέντα τόπον προς αλιείαν παρέρχεται ούτω το πλείστον της ημέρας και αλιεύουν επ’ ελά-

27. Από το προσωπικό αρχείο του Αθανάσιου Αρ. Μαστροδασυλόπουλου.

28. Προς τον εισαγγελέα των εφετών Πάτρας.

29. Αρχείο Αθανάσιου Αρ. Μαστροδασυλόπουλου.

χιστον και ου μόνον τούτο αλλά εις τους εξ επαγγέλματος τούτους αλιείς επι-
τρέπει την αλιείαν εις μέρη άγωνα και δύσβατα και έχει περιορίσει τούτους
τελευταίως εις το ελάχιστον μέρος της όλης λίμνης· συν τούτοις δε από του
Νοεμβρίου έτους 1926, ισχυρισθείς (ο ενοικιαστής) ασάφειαν της 6^{ας} παρα-
γράφου του άρθρου 5 της συμβάσεως,³⁰ απηγόρευσε εις τούτους πλήρως την
διά καμακίου αλιείαν”.

Τα παραπάνω γεγονότα, σε συνδυασμό με τα προμνημονευθέντα ζητή-
ματα του παρακρατήματος και των δούρλων, επέφεραν, κατά το πόρισμα,
“τηλεφωνικάς διαμαρτυρίας και ενόπλους σκηνάς κατά την 21ην Δεκεμβρί-
ου έτους 1926 καθ’ ην οι κάτοικοι των παραλιμνίων κοινοτήτων Σαμικού,
Ραχών και λοιπών άλλων, έχοντες επί κεφαλής τους εκ τούτων Τρύφωνα
Σταθόπουλον Προέδρον Κοινότητος Ραχών και Αλέξιον Πρίνον δικολάβον,
αυτοδικούντες δε και επί σκοπώ καταλήψεως μέρους της λίμνης, κατεσκευά-
σαν καλύδην μεταξύ Ανεμοχωρίου και Αλή-Τσελεπή (Σαμικό) Μπογάζι αυ-
τής, σκηνάς, αίτινες ασφαλώς θα επέφερον αιματηράν ρήξιν τούτων μετά των
φυλάκων του ενοικιαστού, εάν μη εγκαίρως δεν επενέβαινεν ο Αστυνομικός
Σταθμάρχης Αγουλινίτσας”.³¹

Τα προς διαπραγμάτευση θέματα μεταξύ διδαριού και ελεύθερων αλιέ-
ων ήταν σταθερά: Η εποχή, ο χρόνος αλιείας, η απόσταση του χώρου αλιεί-
ας των από τις εγκαταστάσεις του ιχθυοτροφείου, το ποσοστό της καταβολής
επί των αλιευμάτων στον ενοικιαστή και ιδίως, κατά τη μεταπολεμική περίο-
δο, ο χρόνος ελεύθερης αλιείας:

– Η απόσταση του τόπου της εν λόγω αλιείας από την καλαμωτή του δι-
δαριού που από 150 μ. το 1921 κατήλθε στα 130 μ. το 1931 και μετά τον πό-
λεμο στα 100 μ., για να παραμείνει θεωρητικά η αυτή έως την αποξήρανση.
Κατά τη μεταπολεμική τουλάχιστον περίοδο τυπικά ισχύει αυτή η απόσταση
στην πραγματικότητα όμως πάντα ήταν μικρότερη.

– Το ποσοστό καταβολής επί των αλιευμένων χελιών και ψαριών από
50% στη δεκαετία του ’20 μειώθηκε στο 40% το 1931, για να σταθεροποιηθεί
μετά τον πόλεμο στο 20%. Μόνον για τα χέλια, έως τέλος Οκτωβρίου, τα
αντίστοιχα ποσοστά ήταν 30% και 20%.³²

– Η απαγόρευση της ελεύθερης αλιείας μετά την 1η Νοεμβρίου στις
εγκαταστάσεις χελιών (βολχούς) του ενοικιαστού, με την προσθήκη, κυρίως
μετά τον πόλεμο, ότι πρόκειται περί του χώρου “έσωθεν της γραμμής της
ενούσης τας θέσεις Μυστικό - Κλεφτοδάρδια προς τας εγκαταστάσεις χε-
λιών”. Την ίδια περίοδο ορίζεται η απαγόρευση εν μέρει της ελεύθερης αλι-

30. Βλ. εδώ, σ. 179.

31. Αρχείο Αθανάσιου Αρ. Μαστροδασυλόπουλου.

32. Η αποκλειστική αλιεία χελιών έως τέλος Οκτωβρίου είχε, στον μεσοπόλεμο, ειδι-
κή καταβολή.

είας, από 1ης Νοεμβρίου έως το χρόνο ανοίγματος της Μπούκας, σε απόσταση 1.000 μέτρων από τις εγκαταστάσεις του ιχθυοτροφείου.

Οι εφοδιασμένοι με άδεια ελευθέρως αλιείας –η οποία χορηγείται υπό του οικονομικού εφόρου– υποχρεούνται, σύμφωνα με τις μεταπολεμικές συμβάσεις μισθώσεων, να την προσαγάγουν προς θεώρηση στον ενοικιαστή –κάθε ημέρα εργασίας, τόσο κατά την είσοδο στη λίμνη όσο και κατά την έξοδο απ' αυτήν. Με τη θεώρηση ο ενοικιαστής αναγράφει στην άδεια το αλιευθέν ποσό ψαριών και χελιών κατ' αυτή την ημέρα. Χρόνος ενάρξεως της προκείμενης αλιείας ορίζεται ο από "μίας ώρας και μέχρις ελεύσεως του σκοτούς, ότε οι ελεύθεροι αλιείς άμα τη ανατολή του ηλίου δέον όπως ευρίσκονται εις τας αποβάθρας".³³ Η αλιεία δε αυτή μπορεί να γίνεται με κάθε φωτιστικό μέσο και με ασετυλίνη.

Δικαίωμα δε υποβολής αιτήσεως προς απόκτηση άδειας αλιείας έχουν: α) οι μέχρι τότε κάτοχοι παρόμοιας άδειας και εργασθέντες βάσει αυτής ανελλιπώς ως ελεύθεροι αλιείς,³⁴ β) τα τέκνα ανεγνωρισμένων ελεύθερων αλιέων και ιχθυεργατών που έχουν συμπληρώσει το δέκατο έκτο έτος της ηλικίας τους και τα οποία κατάγονται από τα εξής παραλίμνια χωριά: Επιτάλιο, Ανεμοχώρι, Αγρίδι, Ράχες, Άνω και Κάτω Σαμικό. Και υπό την προϋπόθεση ότι οι γονείς τους και τα ίδια είναι ακτήμονες και άποροι.³⁵ Από κάθε οικογένεια ελεύθερου αλιέως δεν δικαιούνται τέτοια άδεια περισσότερα του ενός τέκνα.

Απαγορεύεται η είσοδος στο ιχθυοτροφείο για αλιεία, είτε υπό την ιδιότητα του βοηθού (σκουντηχτού)³⁶ ή του καμακιστού (αβιτζή), σε άτομα που δεν έχουν άδεια ελεύθερης αλιείας. Καθένας δε από τους αλιείς θα πρέπει να εκτελεί, κατά τη διάρκεια του ψαρέματος, την αναγνωρισμένη, βάσει της χορηγηθείσας άδειας, ειδικότητα (σκουντηχτού ή αβιτζή).

Όσον αφορά τις υπόλοιπες απαγορεύσεις ισχύουν τα ακόλουθα:

– Απαγορεύεται η αλιεία κεφάλων, μαυρακίων και λαυρακιών κάτω των δέκα πέντε εκατοστών (0,15) του μέτρου.³⁷

– Απαγορεύεται επίσης η αλιεία χελιών μήκους κάτω των 30 εκ..³⁸

33. Βάσει του υπ' αρ. πρωτ. 3243/66 εγγράφου Οικονομικής Εφορίας Κρεσσένων.

34. Η επιτροπή κρίσης για την έκδοση των αδειών ελεύθερης αλιείας αποτελείτο από τον οικονομικό έφορο (πρόεδρο), τον ειρηνοδίκη, τον αστυνόμο και δύο αντιπροσώπους που υποδείκνυαν τα –λειτουργούντα από το μεσοπόλεμο– Σωματεία Ελευθέρων Αλιέων Α. Σαμικού και Επιταλίου.

35. Τέκνα ελευθέρων αλιέων για τα οποία δεν εξεδόθη άδεια αλιείας, κατά τα ανωτέρω, μέχρι τη συμπλήρωσή του εικοστού έτους της ηλικίας τους δεν δικαιούνται πλέον τέτοια άδεια.

36. Ο κατευθύνων, με τη δόθηθεια του σταλικιού, το μονόξυλο. Στους αλιείς αυτής της κατηγορίας ανήκουν περί τα 60 μονόξυλα.

37. Το μήκος μετράται από το ρύγχος μέχρι του άκρου της ουράς.

38. Το μήκος μετράται κατά τον αυτόν όπως παραπάνω τρόπο.

Μέγιστη ωστόσο παράβαση θεωρείται η λαθραλιεία. Ελεύθεροι αλιείς καταδικαζόμενοι ως λαθραλιείς, πλην της ποινικής δίωξης αυτών, αποβάλλονται του ιχθυοτροφείου επί ένα μήνα· σε περίπτωση δε υποτροπής, επί τρίμηνο, με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Οικονομίας. Όσοι σε τρεις φορές εντός της μισθοδοτικής περιόδου καταδικάστηκαν με απόφαση ποινικών δικαστηρίων για το εν λόγω παράπτωμα αποβάλλονται οριστικώς του ιχθυοτροφείου, με απόφαση του αυτού, ως ανωτέρω, Υπουργού.

Ο χώρος ελευθέρως δράσης των περιών ο λόγος αλιέων είναι κατά κύριο λόγο τα Μπογάζια, στα οποία είχαν, όπως είδαμε, καλύδες. Η αλιεία των χελιών γίνεται συνήθως δράδυ, χωρίς φεγγάρι και πάντα φυσικά με πυροφάνι.

Με βάση τις καταστάσεις των Σωματείων Ελευθέρων Αλιέων «Άγιος Νικόλαος» του Σαμικού και «Άγιος Ανδρέας» του Επιταλίου, ο αριθμός αυτών κατά κοινότητα έχει ως εξής: Αγουλινίτσα: 45 άτομα, Άνω και Κάτω Σαμικό: 33 άτομα, Ανεμοχώρι: 23 και Ράχες: 12. Αλλά και εδώ τα νούμερα αυτά αμφισβητούνται. Κάθε χωριό διεκδικεί μεγαλύτερη συμμετοχή στη λιμναία οικονομία και ζωή. Οι προφορικές εκτιμήσεις υπερδιπλασιάζουν κατά κοινότητα τα αντίστοιχα νούμερα των εν λόγω αλιέων, ενώ προστίθεται επιπλέον ένας αριθμός και από άλλα χωριά: 5 ελεύθεροι αλιείς από το Αγκρίδι και 5 από το νυν Καλλίκωμο.

Οι αντιπαραθέσεις μεταξύ ελευθέρων αλιέων και διδαριού δεν σταμάτησαν ούτε κατά την περίοδο που ενοικιαστής του τελευταίου ήταν ο Αλιευτικός Συνεταιρισμός Αγουλινίτσας (ΑΣΑ). Τούτος γνωστοποιεί, όπως γινόταν πάντα, τέλος Απριλίου με αρχές Μαΐου στην Οικονομική Εφορία Κρεστένων την ακριδή ημερομηνία ανοίγματος και λειτουργίας του “εσοδειαστικού αύλακος”. Κοινοποιείται έτσι “ότι συμφώνως της σχετικής συμβάσεως μισθώσεως του ιχθυοτροφείου έληξεν η αλιεία και δεν επιτρέπεται εις τους ελευθέρους αλιείς να αλιεύουν”.³⁹

Από υπόμνημα των δύο Σωματείων των Ελευθέρων Αλιέων Επιταλίου και Άνω Σαμικού (στα οποία είναι εγγεγραμμένοι και οι υπόλοιποι αλιείς αυτής της κατηγορίας από τα άλλα παραλίμνια χωριά) στις 16 Νοεμβρίου 1965 προς τον τότε Πρόεδρο της Κυβερνήσεως (κον Στέφ. Στεφανόπουλο) γίνονται γνωστά τα βασικά προβλήματα αυτών κατά την εν λόγω περίοδο. Αιτούν η άδεια αλιείας “διά κάμακος να ισχύει καθ’ εκάστην ημέραν και με φόρον επιτηδεύματος, εις κατάργησιν του 20%”· και επιπλέον να γίνει αποδε-

39. Η κοινοποίηση γίνεται στους προέδρους των κοινοτήτων Ανεμοχωρίου, Ραχών, Κρουνών, Άνω και Κάτω Σαμικού, στα Σωματεία Ελευθέρων Αλιέων καθώς και στο Λιμεναρχείο Κατάκολου, με την παράκληση της απαγόρευσης της αλιείας μηχανοτρατών και λοιπών αλιευτικών σκαφών στο στόμιο της Μπούκας.

κτό: “η λίμνη να δέχεται ύδατα από τη θάλασσα ή από τον Αλφειό όταν παρίσταται ανάγκη (μόνον) κατά την καλοκαιρινή περίοδο”. Στο υπόμνημα εξηγούν γιατί ό,τι αξιούν “δεν είναι παράλογο”: “καθ’ ότι το πρώτον αίτημά μας ήτοι της ελευθέρας αλιείας καθ’ εκάστην και νύκτα διά πυροφανίου το είχομεν πρότερον”. Όλες οι χειμωνιάτικες (αφέγγαρες κυρίως) νύκτες, οι κατάλληλες για την αλιεία χελιών, ήταν δικές τους. Και αυτές διεκδικούν. Η απόπειρα, άρα, κάποιας μείωσης αυτών μέσω και των χειρισμών εισόδου υδάτων στη λίμνη από μέρους του συνεταιριστικού διδαριού καταργεί ένα κεκτημένο δικαίωμα. Αναλυτικότερα, για το δεύτερο αίτημα “των υδάτων”: “καλώς να λαμβάνει η λίμνη Αγουλινίτσα τοιαύτα κατά την καλοκαιρινήν περίοδον ουχί κατά την χειμερινήν, καθ’ ότι βλάπτουν τα συμφέροντά μας και τα χέλια συλλαμβάνονται καθώς και τα ψάρια υπό του αλιευτικού Συνεταιρισμού με τεχνικά μέσα και ημείς δυστυχούμε, καθ’ ο οικογενειάρχαι και άποροι. Την δε ελευθέραν αλιείαν διά κάμακος καθ’ εκάστην και νύκτα θα κάμνωμεν χρήσιν μέχρις ανοίγματος εσοδειαστικού αύλακος”. Και καταλήγει το υπόμνημα: “το κράτος με αυτά τα μηδαμινά αιτήματά μας φανταζόμεθα ότι δεν πτωχαίνει”.

Από τα παραπάνω αιτήματα, μόνον αυτό της επαναφοράς της ελευθέρας αλιείας καθ’ εκάστην έγινε δεκτό, όχι όμως και το να δέχεται ύδατα η λίμνη από τη θάλασσα ή τον Αλφειό, όταν παρίσταται ανάγκη μόνον κατά την καλοκαιρινή περίοδο. Ο εμπλουτισμός των υδάτων αυτής ήτο υπόθεση του διδαριού, υπαγόμενη στη λογική των δικών του τεχνικών πρακτικών.

Το 1968, η τελευταία σύμβαση μίσθωσης του διδαριού αφορά, όπως θα δούμε, ιδιώτη ενοικιαστή. Πρόκειται για βραχυδιότατη σύμβαση πριν την αποξήρανση που πρόλαβε ωστόσο να εισαγάγει νέες αλιευτικές μεθόδους: εισαγωγή στη λίμνη νάυλον δικτύων, σύγχρονων, προς αντικατάσταση της καλαμωτής.

Η τελευταία αντιπαράθεση διδαριού και ελεύθερων αλιέων αφορούσε τη συλλογή των αλιευμάτων της λιμνοθάλασσας, πριν αρχίσουν τα έργα της αποξήρανσης και απομακρυνθούν εντελώς τα νερά. Με γράμματα και οι δύο πλευρές προς τη Διεύθυνση Αλιείας του Υπουργείου Γεωργίας αιτούν η καθεμία το δικαίωμα στον τελευταίο αυτόν αλιευτικό πλούτο της Αγουλινίτσας. Η άδεια δίδεται στο διδάρι· μια έκφραση δυσαρέσκειας από τη μεριά πρώην ελεύθερων αλιέων για τη μη σωστή εκτέλεση αυτής της συλλογής έχει αφήσει έως τώρα απόηχους, οφειλόμενους ιδιαίτερα στο ίδιο το γεγονός της αποξήρανσης και στη θύμηση των έκθετων μισοπεθαμένων ψαριών στη θλίψη του δούρκου.

Από του Μπόικου στη Σαρακήνα: Ο μεγαλύτερος αριθμός των εργατών του διδαριού –είτε υπό την ιδιωτική είτε υπό τη συνεταιριστική του μορφή– και η πλειονότητα των ελεύθερων αλιέων του Επιταλίου ήταν από τη γειτονιά του Μπόικου, κείμενη στο ανατολικό σημείο της εν λόγω κοινότητας και επί χαμηλών υψωμάτων.

Αχλύς καλύπτει τη γένεση της γειτονιάς, την οποία χαρακτηρίζει εν πολλοίς ακόμα και σήμερα μία ομοιογένεια κοινωνικής και εθνογραφικής υφής. Ο Μπόικος⁴⁰ είναι ένα από τα στοιχεία της αφηγηματικής επιταλιώτικης παράδοσης, κτήμα σήμερα κυρίως των (εκ) του τόπου λογίων. Η μία εκδοχή τον θεωρεί Αλγερίνο οικιστή του Επιταλίου, των ημερών μετά την Επανάσταση (1821), μετά του Αιγυπτίου Μόσχου. Τον τόπο καταγωγής τους εμαρτύρει, όπως έχει γραφτεί, “το μελαμψόν ιδιαίτερα χρώμα του προσώπου των”.⁴¹ Οι δύο αυτοί νέοι κάτοικοι, γνώστες αμφότεροι υδρολογικών πρακτικών, κατόρθωσαν να δώσουν λύση στο πρόβλημα της λειψυδρίας, από την οποία υπέφερε τότε το χωριό Αγουλινίτσα. Η αφήγηση τελειώνει, συνήθως, με την ανακάλυψη από τον Μόσχο των πηγών νερού, στη σημερινή θέση “Μοσχο-λέικα περιδόλια”, και την ανακάλυψη επίσης από τον Μπόικο νερού στο βορειο-ανατολικό μέρος της Αγουλινίτσας, στα ριζά του λόφου της “Ντάρντιζας”, πηγής που ακόμα, στις αρχές τουλάχιστον του 1980, προσέφερε στους γείτονες κατοίκους διαυγές και δροσερό νερό.

Η παράδοση της εγκατάστασης του Μπόικου στην Αγουλινίτσα, που από Αλγερίνος στην πορεία έγινε “Αιγύπτιος”, τον θέλει πρόγονο των σημερινών κατοίκων της ομώνυμης ανηφορικής γειτονιάς, οι οποίοι ονομάστηκαν λανθασμένα, εκ παραφθοράς της λέξεως Αιγύπτιος (Αιγύφτιος - Γύφτος), “Γύφτοι”. Άλλη εκδοχή θέλει απλά τους προγόνους των τωρινών κατοίκων της γειτονιάς αυτής πειρατές, οι οποίοι ήρθαν με πλοίαρχα κατά την τουρκοκρατία και εγκαταστάθηκαν στην Αγουλινίτσα.⁴² Τέλος, μία άγραφη ακόμα παράδοση θεωρεί τους Μποϊκιώτες Εβραίο-αιγύπτιους, στο προσωπικό (μάγειροι κ.ά.) της στρατιάς του Ιμπραήμ, που μετά την έκβαση των επιχειρήσεων εκρύφθηκαν και παρέμειναν εκεί κάτοικοι, στην αρχή δε ως φύλακες στις περιουσίες των Αγουλινιτσαίων.

Η επικρατέστερη έως τώρα πάντως εκδοχή τούς θέλει συγγενείς του αποφασιστικού και πρακτικού υδρολόγου Μπόικου. Όπως και να 'χει, ενδιαφέρει το γεγονός ότι οι Μποϊκιώτες, στερούμενοι γης, εστράφησαν στη λίμνη ως εργάτες αλιείς και αργότερα και ως ελεύθεροι αλιείς. Εργάτες διβαράδες στο μπάσιμο της καλαμωτής, με τα σώματα μέσα στο νερό ή με την όποια άλλη τους, στη λιμναία επικράτεια, ιδιότητα –πυργιατζήδες, με το πυ-

40. Κατά μία εκδοχή, το πραγματικό του όνομα ήτανε Μπόλικος: βλ. Κ. Κανελλόπουλος (1979).

41. Κ. Μοσχούλα-Μπακάκου (1971, σ. 85).

42. Κ. Μοσχούλα-Μπακάκου (ό.π., σ. 91).

ροφάνι και το καμάκι· αβιντζήδες ή σκουντηχτήδες των μονόξυλων-, νιώθουν να είναι άριστοι πάντα γνώστες των μυστικών των νυχτερινών ιδίως ωρών αυτής. Όχι τυχαία οι Μποϊκιώτες εκδήλωσαν με το δικό τους τρόπο, όπως θα διαπιστώσουμε αργότερα, τον πόνο από το χαμό “της λίμνας”. Άλλωστε, και τα εξωτερικά όρια της τελευταίας, τα θαλάσσια προϊόντα, δίνουν εργασία σε πολλούς αλιείς-διοτέχνες του Μποϊκου. Τα δούβλα, το ψαθί, το σαμάκι, οι λυγαριές είναι η πρώτη ύλη για την εν γένει παραλίμνια διοτεχνία. Οι ίδιοι οι αλιείς φτιάχνουν την καλαμωτή και τις ψαροκαλύδες. Ιδιαίτερα μεγάλη είναι η διοτεχνική παραγωγή, στη μποϊκιώτικη ανηφοριά, καλάθιων, ψαθών, σχοινιών για τις στεφάνες των ξηρών σύκων (από δούβλα) κ.ο.κ.. Αλλά και η εκτός θαλάσσιων προϊόντων διοτεχνία –των μονόξυλων⁴³, των καμακιών, των μουσαμάδων και των μουσαμαδένιων παντελονιών– αφορά την καθημερινή εκεί ζωή των οικογενειών των αλιέων.

Στις αρχές της δεκαετίας του '80 η γειτονιά του Μποϊκου μετονομάστηκε σε Σαρακήνα. Και αυτό, με αφορμή το έργο του Ν. Καζαντζάκη *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται* που προβαλλόταν από την τηλεόραση. Το νέο όνομα, με τον τόσο επιδημικό ανάδοχο, σηματοδοτεί τρόπον τινά την κοινή πορεία της όλης κοινότητας απέναντι στα νέα δεδομένα της μαζικής κουλτούρας.

Στη σημερινή φάση και υπό το νέο της όνομα, η εν λόγω γειτονιά έχει αφήσει αρκετά πίσω την αλλοτινή εποχή όπου, σύμφωνα με σαρκαστικά σχόλια τωρινών κυρίως μεσήλικων, είχε γνωρίσει στιγμές κοινωνικής περιθωριοποίησης. Πρόκειται για πρόβλημα που μόνο μια προσεκτική μελέτη του συνόλου των ιστορικο-πολιτικών γεγονότων και των οικονομικο-κοινωνικών συγκυριών σ' ένα χώρο μπορεί να εξηγήσει: για το πώς ευνοείται συνειδητά ή ασυνείδητα η παραγωγή αισθημάτων διάκρισης.⁴⁴

Το παράδοξο είναι ότι όποια κι αν ήταν η πραγματικότητα του Μποϊκου, η ανηφοριά του, στο ανιδιοτελές επίπεδο των ενστίκτων, της αισθητικής και του αισθησιασμού, έτυχε, χθες, να εμπνεύσει ό,τι ερωτικότερο είχε να παρουσιάσει η εκεί συλλογική δημιουργία. Στίχους που τραγουδήθηκαν απ' όλη την κοινότητα και δεν έλειψαν από γιορτή και από καμία εν γένει αγουλινισαίικη ατμόσφαιρα ευωχίας.

43. Από τους τέσσερις τεχνίτες μονόξυλων στο Επιτάλιο, οι δύο ήταν διδασκάλους.

44. 80χρονος Επιταλιώτης (συνταξιούχος ΟΓΑ) θέλησε να εξηγήσει ως εξής την όλη υπόθεση: “Λένε ότι εμείς παλιά –όταν εγώ ήμουν νέος– περιορίζαμε τους ανθρώπους του Μποϊκου. Τάχα ότι δεν τους άφηναν να κατεβαίνουν και στην κεντρική πλατεία. Εγώ λέω ότι μόνοι τους απομονώθηκαν για να κρατήσουν τα έθιμά τους. Με το ψαθί έφτιαχναν ψάθες. Γι' αυτό τους έλεγαν γύφτους. Εμείς, όλους ίσα τους είχαμε. Όλοι μαζί σε μία κολυμπήθρα βαπτισθήκαμε. Δεν ξεχωρίσαμε κανέναν. Όχι όπως κάνουν στην Αμερική που έχουν ξεχωριστές κολυμπήθρες...”. Το τελευταίο, περί βαπτίσεων στην Αμερική, σαν αστέιο μόνον ακούγεται από τους νέους σήμερα της κοινότητας, προκαλώντας σαρκαστικά σχόλια. Για μία διβλιογραφία της σχέσης ημών και των άλλων, βλ. J. Kristeva (1980).

*“Άλλο πον δε με μάρανε / το σύρε και το έλα / τον Μπόικον ο ανήφο-
ρος / τον κερατά η κοπέλλα”.*

Η αθωότητα των ενστίκτων εκδικείται, φαίνεται, πάντα εορταστικά
την τάξη της έμφοδης ορθολογικότητας.

iii. Χέλεμα ρουκουτού: ή τυφλή διά κάμακος αλιεία εγγέλεων

Οι κάτοικοι των παραλίμνιων κοινοτήτων, οι εκτός του διδαριού και της ελεύθερης αλιείας, κατοχύρωσαν χωριστή πρόσβαση στον εντός της λίμνης αλιεύσιμο πλούτο, πέραν αυτού του “παρακρατήματος”, με μία ίδια προσφιλή μέθοδο αλιείας. Από το 1951 κυρίως συμπεριλαμβάνεται στις συμβάσεις μισθώσεως ειδική παράγραφος, δάσει της οποίας επιτρέπεται “η τυφλή” εν καιρώ ημέρας αλιεία χελιών στους μη ελεύθερους αλιείς, ακτήμονες, απόρους, άρρενες κατοίκους 18 ετών και άνω των κοινοτήτων: Επιταλίου, Αγριδίου, Ανεμοχωρίου, Ραχών, Άνω Σαμικού, Κάτω Σαμικού, Λαδικού, Κρουνών, Βρύνας και αργότερα, στις αρχές κυρίως του 1960, της Αλφειούσας και των Μακρυσίων. Η αλιεία αρχίζει αμέσως μετά την τοποθέτηση της γυροβολιάς και όπισθεν αυτής σε απόσταση εκατό μέτρων και λήγει την 15η Οκτωβρίου, ενεργείται δε στο χώρο τον ευρισκόμενο ανατολικά της νοητής γραμμής Μυστικό-Κλεφτοβάρδια. Η τέτοια αλιεία αρχίζει με την ανατολή του ηλίου και διακόπτεται την 12η μεσημβρινή ώρα και για δύο μόνον ημέρες την εβδομάδα, οριζόμενες για κάθε χωριό από τον οικονομικό έφορο Κρεστένων⁴⁵ οπότε την πρώτη ημέρα δικαιούνται να αλιεύουν οι καταγόμενοι από Επιτάλιο, Αγρίδιο, Ανεμοχώρι και Ράχες, τη δε επομένη οι υπόλοιπες κοινότητες. Ο αριθμός των δικαιουμένων να αλιεύουν με την πρακτική της ρήξης στα τυφλά του καμακιού, την ονομαζόμενη ρουκουτού (ή κουτουρού) –επειδή όταν είχε κύμα στη λίμνη έριχνε κανείς το καμάκι στα “κουτουρού”– δεν είναι μεγαλύτερος από 350 άτομα το 1951 και αργότερα, στις αρχές κυρίως του 1960, από 390. Ειδική επιτροπή⁴⁵ εξετάζει τις αιτήσεις των ενδιαφερομένων και χορηγεί άδεια όχι σε περισσότερα από ένα άτομο κατά οικογένεια. Στον ενοικιαστή καταβάλλεται για το δικαίωμα της εν λόγω αλιείας το 30% των αλιευόμενων χελιών, ενώ η αλιεία άλλων ψαριών απαγορεύεται. Σε περίπτωση “αναποφεύκτου αλιείας τέτοιων ψαριών” καταβάλλεται στον ενοικιαστή το αυτό ποσοστό, το 30%, επί των αλιευόμενων· ο δε αριθμός κατά κοινότητα όσων δικαιούνται να ασκήσουν την αλιεία αυτή (ρουκουτού) ορίζεται ως εξής: Από την κοινότητα Επιταλίου έως

45. Αποτελούμενη από την ιερέα της Κοινότητας, τον προϊστάμενο της αρμόδιας Αστυνομικής Αρχής, τον διευθυντή του Σχολείου και τον πρόεδρο του Ενοριακού Συμβουλίου (ή τον πρόεδρο της Κοινότητας).

εκατόν είκοσι άτομα, από το Αγρίδι και την Αλφειούσα έως δέκα και από κάθε μία από τις υπόλοιπες κοινότητες έως τριάντα άτομα. Οι δικαιούμενοι να ασκήσουν αυτή την αλιεία εφοδιάζονται πάντα με ειδική άδεια.

Το χέλεμα ρουκουτού φαντάζει η πιο χαρμόσυνη νότα στην όλη αγουλινο-τσαϊικη αλιεία. “Όταν η λίμνη ήταν ήρεμη κτυπάγαμε το ψάρι με το καμάκι εύκολα. Όταν είχε κυματάκι ρίχναμε το καμάκι χωρίς να βλέπουμε. Στο Επιτάλιο, θυμάμαι, πηγαίναμε για μπάσιμο Τετάρτη και Παρασκευή. Έτσι το λέγαμε μπάσιμο. Το δικό μας, όχι της καλαμωτής. Υπήρχαν ψαράδες που έριχναν το καμάκι και πήγαινε πάντα καρφωτό, ακόμα και στα τυφλά κι όταν είχε κύμα”.⁴⁶

Από σημερινές διηγήσεις φαίνεται ότι το ρουκουτού δεν περιοριζόταν μόνο στην αλιεία χελιών. Πώς ήταν δυνατόν άλλωστε, όταν δίπλα περνούσε το ψάρι προκλητικά, οι καμακιστές, έφηβοι και ενήλικες, ν’ αντιστέκονταν, σεβόμενοι τους όρους τούτης της αλιείας, τους οποίους οι πιο πολλοί δεν είχαν ίσως ποτέ διαβάσει, ιδίοις όμμασιν τουλάχιστον. Η όποια παράβαση που συνεπαγόταν μείωση της οφειλόμενης καταβολής στον ενοικιαστή –όπως, λ.χ., η αποκρύψη χελιών– αποκαλυπτόμενη δεν έμενε χωρίς συνέπειες.⁴⁷

Πάντως, το “πάμε για μπάσιμο σήμερα” στην προκειμένη περίπτωση σημαίνει το χαρμόσυνο όντως γεγονός της ελεύθερης εισόδου στη λίμνη. Δύο πρωινά της εβδομάδας χαιρόταν κανείς, με τον οιονεί παιγνιώδη χαρακτήρα του ρουκουτού, την καλοδεκτική και δωρίζουσα, έστω υπό όρους, πάγκαλη λίμνη.

Ψάρεμα με βολγό σε σημερινό κανάλι.

46. 58χρονος Επιταλιώτης, ελεύθερος επαγγελματίας.

47. 48χρονος σήμερα γεωργός, κάτοικος του Άνω Σαμικού, που ως έφηβος είχε λάβει μέρος σε “ρουκουτού”, θυμάται ότι, στην προσπάθειά του κάποια φορά ν’ αποκρύψει αλιευμένα από τον ίδιο χέλια, υπέστη από φύλακα του διβαριού τέτοιον ξυλοδαρμό που ακόμα με δέος θυμάται.